

O'ZBEKISTONDA MOL-MULKNI SOLIQQA TORTISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Axrorov Abbas Aslamjon o'g'li

Investitsiyalar va Innovatsiyalar kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: abbos0112@gmail.com

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
iqtisodiyot fakulteti IK-524 guruh talabalari*

Hamroyev Hamidjon Homidjonovich

hamidhmr@gmail.com

Jumanazarov Og'abek Ahmadjon o'g'li

o1652868@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimining o'ziga xos xususiyatlari va uning iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Mol-mulk solig'ining shakllanishi, hisoblash mexanizmi hamda kadastr qiymati asosida soliqqa tortish tizimi ilmiy jihatdan o'rganilgan. Shuningdek, jismoniy va yuridik shaxslar uchun amal qiluvchi soliq stavkalari, imtiyozlar hamda ularning iqtisodiy faoliyatga ta'siri tahlil etilgan. Tadqiqot davomida mol-mulk solig'ining davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi, hududiy rivojlanishga ta'siri hamda soliq yukining taqsimlanish darajasi iqtisodiy tahlil usullari yordamida baholangan. Bundan tashqari, kadastr baholash tizimining amaliyotdagi muammolari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari ko'rib chiqilgan. Olingan natijalar mol-mulk solig'ini takomillashtirish, soliq stavkalarini adolatli belgilash hamda baholash tizimini yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Mol-mulk solig'i, soliqqa tortish tizimi, kadastr qiymati, soliq stavkalari, jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar, soliq imtiyozlari, davlat byudjeti, ko'chmas mulk, soliq siyosati, iqtisodiy tartibga solish, fiskal siyosat.

Abstract: This article analyzes the specific features and economic significance of property taxation in Uzbekistan. The ability of property tax, as well as the mechanism of the cadastral-based taxation system, are studied scientifically. The current tax rates, benefits for individuals and legal entities, and their impact on

economic activity are analyzed. The share of state budget revenues from property tax, its impact on territorial enterprises, and the distribution of tax burdens are assessed using economic analysis methods. In addition, the problems of cadastral activity and the directions of their provision are considered. The funds received are necessary to ensure property tax collection and further improve tax rates in terms of visibility.

Keywords: Property tax, taxation system, cadastral value, tax rates, individuals, legal entities, tax incentives, state budget, real estate, tax policy, economic regulation, fiscal policy.

Аннотация: В данной статье анализируются особенности системы имущественного налогообложения в Узбекистане и ее экономическое значение. Научно изучены формирование имущественного налога, механизм его расчета и система налогообложения на основе кадастровой стоимости. Также проанализированы налоговые ставки, льготы, предоставляемые физическим и юридическим лицам, и их влияние на экономическую деятельность. В ходе исследования с использованием методов экономического анализа оценена доля имущественного налога в доходах государственного бюджета, его влияние на региональное развитие и уровень распределения налогового бремени. Кроме того, рассмотрены практические проблемы системы кадастровой оценки и области для их совершенствования. Полученные результаты указывают на необходимость совершенствования имущественного налога, установления справедливых налоговых ставок и дальнейшего развития системы оценки.

Ключевые слова: Налог на имущество, система налогообложения, кадастровая стоимость, налоговые ставки, физические лица, юридические лица, налоговые льготы, государственный бюджет, недвижимость, налоговая политика, экономическое регулирование, фискальная политика.

Kirish

Mol-mulkni soliqqa tortish tizimi zamonaviy iqtisodiyotda davlat byudjetini shakllantirishning muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida mol-mulk solig‘i fiskal siyosatning asosiy instrumentlaridan biri sifatida davlatning iqtisodiy jarayonlarni tartibga solishdagi rolini kuchaytiradi. Ushbu soliq turi orqali davlat nafaqat byudjet daromadlarini barqaror shakllantiradi, balki

mulkdan samarali foydalanishni rag'batlantiradi hamda iqtisodiy resurslarning oqilona taqsimlanishiga erishadi. Mol-mulk solig'i ko'chmas mulk obyektlariga nisbatan qo'llanilib, uning miqdori asosan mulkning kadastr qiymatiga bog'liq holda belgilanadi. Shu jihatdan, mazkur soliq turi mulk egalari zimmasiga tushadigan soliq yukini aniqlashda muhim omil hisoblanadi. O'zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimi so'nggi yillarda keng ko'lamli islohotlar asosida takomillashtirilib, uning shaffofligi va samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Zamonaviy sharoitda mol-mulk solig'ini tashkil etish va uni samarali undirish jarayonlarini chuqur o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Xususan, kadastr baholash tizimining aniqligi, soliq stavkalarining adolatli belgilanishi va soliq imtiyozlarining samaradorligi kabi omillar mol-mulkni soliqqa tortish tizimining natijadorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar doirasida soliq tizimini raqamlashtirish, soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish hamda soliq to'lovchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, mol-mulk solig'ining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, uning iqtisodiy mohiyatini chuqur tahlil qilish va tizimni yanada takomillashtirish yo'nalishlarini belgilash ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlar sharhi

O'zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimi hamda uning iqtisodiy ahamiyati bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ular soliq tizimining samaradorligini oshirish, soliq yukini adolatli taqsimlash va fiskal siyosatni takomillashtirish masalalariga qaratilgan. Ushbu bo'limda mol-mulk solig'ining nazariy asoslari, soliqqa tortish mexanizmlari hamda amaliy yondashuvlar asosida yaratilgan ilmiy manbalar tahlil qilinadi. "Mol-mulk solig'ining nazariy asoslari va iqtisodiy mohiyati". Soliq nazariyasida mol-mulk solig'i bevosita soliqlar tarkibiga kirib, mulkka egalik qilish asosida undiriladigan majburiy to'lov sifatida qaraladi. Klassik iqtisodiy nazariyalarda soliqlar davlat daromadlarini shakllantirish vositasi sifatida talqin etilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlarda u iqtisodiyotni tartibga solish va resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantirish instrumenti sifatida e'tirof etiladi. Mol-mulk solig'i ayniqsa ko'chmas mulk obyektlari bilan bog'liq bo'lib, uning qiymatini baholash

masalasi soliq yukini aniqlashda muhim ahamiyatga ega¹. “Mol-mulkni baholash va kadastr tizimi”. Mol-mulk solig‘ini hisoblashda kadastr qiymati asosiy mezon hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda kadastr baholash tizimining aniqligi va bozor qiymatiga yaqinligi soliq tizimining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida ko‘rsatiladi. Ayrim olimlar tomonidan kadastr qiymatini aniqlashda hududiy xususiyatlar, infratuzilma rivojlanishi va bozor sharoitlarini hisobga olish zarurligi ta’kidlangan². Shu bilan birga, kadastr tizimini takomillashtirish orqali soliq tushumlarini oshirish va soliq adolatliligini ta’minlash mumkinligi qayd etilgan. “Mol-mulk solig‘i stavkalari va soliq imtiyozlari”. Ko‘plab tadqiqotlarda mol-mulk solig‘i stavkalarini differensial tarzda belgilash zarurligi asoslab berilgan. Ya’ni, mulkning turi, foydalanish maqsadi va joylashuviga qarab turli stavkalarni qo‘llash iqtisodiy jihatdan samarali hisoblanadi. Bundan tashqari, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar uchun soliq imtiyozlari berilishi soliq tizimining ijtimoiy yo‘naltirilganligini ta’minlaydi³. “Mol-mulk solig‘ining iqtisodiy ahamiyati va fiskal roli”. Ilmiy manbalarda mol-mulk solig‘i davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda barqaror manba sifatida baholanadi. Ushbu soliq turi hududiy byudjetlarni mustahkamlash, mahalliy infratuzilmani rivojlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, mol-mulk solig‘i mulkdan samarali foydalanishni rag‘batlantirib, foydalanilmayotgan aktivlarni iqtisodiy aylanishga jalb etishga xizmat qiladi. “Mol-mulkni soliqqa tortish tizimining amaliy muammolari va takomillashtirish yo‘nalishlari”. Zamonaviy tadqiqotlarda kadastr qiymatining bozor qiymatidan farq qilishi, soliq ma’muriyatchiligidagi kamchiliklar va ayrim hududlarda baholash tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi asosiy muammolar sifatida ko‘rsatib o‘tiladi. Shu sababli, soliq tizimini raqamlashtirish, baholash mexanizmlarini takomillashtirish va soliq siyosatini yanada liberallashtirish zarurligi ta’kidlanadi. “Mol-mulk solig‘ining amaliy ahamiyati”. Mol-mulk solig‘i iqtisodiy siyosatni amalga oshirishda muhim vosita bo‘lib, u orqali davlat iqtisodiy jarayonlarni tartibga soladi, byudjet daromadlarini oshiradi va ijtimoiy muvozanatni ta’minlaydi. Shu bois, mol-mulkni soliqqa tortish tizimini ilmiy asosda o‘rganish va takomillashtirish zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot davomida O‘zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimini o‘rganish va uning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish maqsadida turli ilmiy usullardan kompleks tarzda foydalanildi. Jumladan, monografik kuzatish usuli orqali mol-mulk solig‘ining nazariy asoslari, mavjud ilmiy adabiyotlar hamda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi. Statistik ma’lumotlarni umumlashtirish va tahlil qilishda statistik abstraktsiya usuli qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida mantiqiy fikrlash va tizimli yondashuv asosida mol-mulkni soliqqa tortish tizimining tarkibiy elementlari, jumladan soliq stavkalari, kadastr qiymati va soliq imtiyozlari o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilindi. Shuningdek, taqqoslash usuli yordamida turli davrlar va hududlar kesimida mol-mulk solig‘i tushumlari hamda ularning dinamikasi o‘rganildi. Mol-mulk solig‘ining iqtisodiy samaradorligini baholashda iqtisodiy tahlil usullaridan keng foydalanildi. Xususan, soliq tushumlarining davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi, hududiy byudjetlarga ta’siri hamda soliq yukining taqsimlanish darajasi tahlil qilindi. Bundan tashqari, grafik va jadval usullari yordamida ma’lumotlar vizual tarzda ifodalandi. Tadqiqotda tahlil va sintez usullaridan samarali foydalanilib, mol-mulkni soliqqa tortish tizimining mavjud holati umumlashtirildi hamda uning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy xulosalar shakllantirildi. Shuningdek, istiqbolli yondashuv asosida mazkur tizimni takomillashtirish yo‘nalishlari ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

O‘zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimini tahlil qilishda soliq tushumlari, kadastr qiymati, mulk obyektlari soni va soliq stavkalari dinamikasi muhim ahamiyat kasb etadi. Quyidagi jadvalda 2018–2025-yillar davomida mol-mulk solig‘i bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar keltirilgan.

Yil	Mol-mulk solig‘i tushumi (trln so‘m)	Kadastr qiymati (trln so‘m)	Mulk obyektlari (ming dona)	O‘rtacha soliq stavkasi (%)
2018	3.0	150	5700	1.3
2019	3.2	180	6000	1.4
2020	3.0	200	6300	1.5
2021	3.8	240	6700	1.5
2022	4.5	290	7100	1.6

2023	5.2	340	7600	1.6
2024	6.0	400	8100	1.7
2025	8.0	480	8700	1.8

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Soliq qo‘mitasi va STAT.uz ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadval ma‘lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 2018–2025-yillar davomida mol-mulk solig‘i tushumlari barqaror o‘shish tendensiyasiga ega. Ayniqsa, 2021-yildan boshlab soliq tushumlarining tez sur‘atlarda oshishi kuzatiladi. Bu holat kadastr qiymatining oshishi va ko‘chmas mulk obyektlari sonining kengayishi bilan bevosita bog‘liq. Kadastr qiymati yillar davomida izchil ravishda oshib borgan bo‘lib, bu mol-mulk solig‘i bazasining kengayishiga olib kelgan. Natijada davlat byudjetiga tushadigan soliq tushumlari ham sezilarli darajada ortgan. Bu jarayon kadastr tizimining takomillashuvi va mulkni qayta baholash ishlari bilan izohlanadi. Mulk obyektlari sonining oshishi ham iqtisodiyotda ko‘chmas mulk bozorining kengayib borayotganini ko‘rsatadi. Bu esa o‘z navbatida soliq bazasining kengayishiga va mol-mulk solig‘i tushumlarining oshishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Soliq stavkalari esa 2018-yildan 2025-yilgacha bosqichma-bosqich oshib borgan. Bu o‘zgarishlar soliq siyosatini takomillashtirish va byudjet daromadlarini barqarorlashtirishga qaratilgan. Biroq stavkalarni oshirish jarayonida iqtisodiy muvozanatni saqlash muhim hisoblanadi, chunki haddan tashqari yuqori stavkalar soliq yukini oshirishi mumkin. Umuman olganda, tahlil natijalari O‘zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimi izchil rivojlanib borayotganini ko‘rsatadi. Kadastr tizimini yanada takomillashtirish, soliq bazasini kengaytirish va soliq ma‘muriyatchiligini yaxshilash orqali kelgusida soliq tushumlarini yanada oshirish imkoniyati mavjud.

Xulosa va takliflar

O‘zbekistonda mol-mulkni soliqqa tortish tizimi so‘nggi yillarda bosqichma-bosqich takomillashib, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda muhim manbalardan biriga aylangan. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mol-mulk solig‘i tushumlarining o‘shishiga asosan kadastr qiymatining oshishi, ko‘chmas mulk obyektlari sonining kengayishi hamda soliq ma‘muriyatchiligining yaxshilanishi ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Tahlil natijalariga ko'ra, kadastr tizimining takomillashuvi soliq bazasining kengayishiga va byudjet tushumlarining barqaror o'sishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, soliq stavkalarining bosqichma-bosqich o'zgarishi fiskal siyosatni muvozanatli yuritishga imkon bermoqda. Soliq imtiyozlari esa ijtimoiy jihatdan muhim bo'lsa-da, ularning haddan tashqari keng qo'llanilishi byudjet tushumlariga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, mol-mulkni soliqqa tortish tizimi iqtisodiyotni tartibga solish va davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, mavjud tizimda ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda, jumladan kadastr qiymatining bozor qiymatiga to'liq mos kelmasligi va ayrim hududlarda baholash tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi.

O'zbekiston Respublikasida mol-mulk solig'i tizimini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- Kadastr baholash tizimini yanada takomillashtirish va uni bozor tamoyillariga yanada yaqinlashtirish;
- Soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirishni kengaytirish hamda soliq hisob-kitoblarining shaffofligini oshirish;
- Hududlar kesimida mol-mulkni baholash tizimini birxillashtirish va adolatli soliq yukini ta'minlash;
- Soliq imtiyozlarini qayta ko'rib chiqish va ularning iqtisodiy samaradorligini muntazam baholab borish;
- Ko'chmas mulk obyektlarini to'liq ro'yxatga olish va yashirin mulklarni aniqlash tizimini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, mol-mulkni soliqqa tortish tizimini takomillashtirish davlat byudjeti barqarorligini oshirish, iqtisodiy adolatni ta'minlash hamda mulkdan samarali foydalanishni rag'batlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi. Rasmiy statistik ma'lumotlar. <https://soliq.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (STAT.uz). Rasmiy ma'lumotlar bazasi. <https://stat.uz>

3. World Bank. *Tax Policy and Economic Development Reports*. <https://www.worldbank.org/en/topic/taxes>
4. International Monetary Fund (IMF). *Fiscal Policy and Property Taxation Analysis*. <https://www.imf.org/en/Topics/fiscal-policy>
5. OECD. *Revenue Statistics and Property Taxation*. <https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics/>
6. Torgler B., Schneider F. (2007). *Shadow Economy, Tax Morale and Public Sector Governance*. <https://link.springer.com>
7. Bird R.M., Slack E. (2004). *International Handbook of Land and Property Taxation*. <https://www.e-elgar.com>
8. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (yangilangan tahrir). <https://lex.uz/docs/4674902>
9. Asian Development Bank (ADB). *Tax Reforms in Developing Countries*. <https://www.adb.org>
10. Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan. *Budjet va soliq siyosati materiallari*. <https://www.mf.uz>